

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ПРОСТОРОВІЙ ПРОЕКЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто пріоритети пом'якшення регіональної соціальної нерівності та підвищення людського капіталу й механізми просторової модернізації економіки України.

Ключові слова: механізми, стратегія, модернізація, ризик, економіка, регіон.

Постановка проблеми. Актуальною і найважливішою проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є пошук нового балансу пріоритетів у вирішенні завдань соціально-економічної політики регіонів. На перше місце виходить завдання забезпечення економічного зростання за рахунок збільшення обсягу інвестицій, що спрямовуються в нарощування людського потенціалу, в розвиток інфраструктури, а також у великі проривні проекти у високотехнологічних галузях економіки, що вимагає просторової проекції модернізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі є певні напрацювання у дослідженнях учених-економістів, у запропонованих механізмах просторової модернізації економіки України. Не зменшуючи значущість вкладу інших дослідників, у яких є значний доробок, можна відзначити праці: З.П. Бараник [3], Б.М. Данилишин [1], К.А. Дудкіна [2], Л.С. Лісогор [4], І.Л. Петрова [5], О.М. Ральчук [1], А.В. Степаненко [1] та ін.

Мета дослідження. Незважаючи на певні напрацювання в цьому напрямі, слід зазначити необхідність удосконалення запропонованих механізмів просторової модернізації економіки України і управління економікою регіонів в період кризової економіки держави.

Нерозв'язаність цілого ряду теоретичних і прикладних питань, відсутність комплексного вивчення стратегії і напрямів модернізації механізму управління економікою регіонів обумовили вибір теми дослідження, його актуальність, мету та завдання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Модернізація в просторовій проекції – це створення стійкого просторового каркасу зон і точок випереджального розвитку, здатних транслювати інновації на велику периферію країни, у поєднанні з ефективною політикою пом'якшення регіональної соціальної нерівності й підвищення людського капіталу.

Критерії вибору просторових пріоритетів розвитку повинні спиратися на конкурентні переваги регіонів, причому такі, які сприяють модернізації, а не відтворенню сировинної ренти. Визнання пріоритету конкурентних переваг здається очевидним з погляду інтересів всієї країни, але далеко не очевидно для регіональних еліт, оскільки інтереси регіону (частини країни) можуть не збігатися з інтересами всієї країни (цілого). І на державному рівні інтереси країни часто підмінюються лобізмом інтересів великих компаній.

Регіональна наука й світовий досвід розвитку дозволяють вибрати й навіть проранжувати просторові пріоритети для України, засновані на конкурентних перевагах і сприятливому зниженні бар'єрів розвитку:

- великі міста й агломерації (агломераційний ефект/ефект масштабу);
- інфраструктурно-транспортні коридори (скорочення економічної відстані);
- портові, прикордонні та інші зони технологічних запозичень із розвитком імпортозаміщення;
- більш щільно заселені південні регіони й пригороди зі сприятливими агрокліматичними умовами, розвинутою інфраструктурою й більш дешевою робочою силою;
- обмежене коло геополітично значимих сировинних проектів, інфраструктурно підтримуваних державою [1].

Ще один важливий напрямок – нейтралізація традиційних дефектів української регіональної політики, серед яких:

- ризик виявитися в успадкованій колії зрушення продуктивних сил, він виникає зі зростанням доходів держави й набагато вище при централізованій системі управління;
- ризик адміністративного планування й підтримки галузевих пріоритетів розвитку регіонів, хоча це веде до зростання економічної нерівності й ризику при швидко змінних технологіях та інвестиційних пр
- політика «великих проектів» за неефективної та корумпованої держави; даний ризик також набагато вищий за централізованої системи управління [2].

На відміну від Китаю, в Україні дотепер не ставилося завдання максимального використання вже наявних переваг концентрації людського капіталу й інфраструктури, тобто завдання розвитку міст-центрів. Великі міста задавлені централізованою податково-бюджетною системою, що вилучає фінансові

ресурси, скорочуються повноваження органів місцевого самоврядування на користь вищих органів влади. Підсилюючи тиск на міста, органи влади гальмують модернізацію. Адже імпульс соціальної модернізації (підвищення якості населення, поліпшення соціального середовища) і модернізації способу життя транслюється в просторі двома шляхами – за ієрархічною системою міст (від найбільших до менш великих) і з великих міст у найближчі пригороди, тобто від центру агломерації до її периферії.

До кінця 2000-х рр. дифузія соціальних інновацій, у тому числі модернізація способу життя населення, дійшла до великих регіональних центрів, цей «фронтір» модернізації вимагає особливої уваги. Великим містам потрібна підтримка, щоб у країні склався стійкий каркас центрів модернізації замість малопривабливої системи координат «Київ і інша Україна». Чи зможуть концентрувати якісні людські ресурси з інших регіонів великі макроцентри – такі як Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Львів? У сформованих інституціональних умовах прогноз, скоріше, негативний, оскільки більшість цих міст не мають необхідних переваг у вигляді більш високого рівня життя і якості населення, які б забезпечували необхідну «різницю потенціалів» і залучали зовнішніх мігрантів (мігранти зі свого регіону їдуть і так).

Великі міста (не тільки «мільйонники», але й інші регіональні центри) повинні мати більше фінансових ресурсів для розвитку, а це означає зміну міжбюджетних відносин. Містам необхідно розвивати інфраструктуру й поліпшувати соціальне середовище для залучення інвестицій, що створюють нові місця для робітників. На великі міста орієнтована система соціальних ліфтів усередині регіонів, професійна освіта. Ріст привабливості міст підсилює територіальну мобільність населення й створює умови для конкуренції міст за людські ресурси.

Якщо не відбудеться радикального підвищення рівня і якості життя у великих містах, то людські ресурси всієї країни будуть і далі концентруватися в Київській столичній агломерації й, у менших масштабах, у Харкові, Донецьку. Поки ж замість підтримки великих регіональних центрів і зниження інституціональних бар'єрів для інвестицій державні та регіональні органи влади зайняті боротьбою з мерами й місцевим самоврядуванням.

Органи державної влади давно розглядають ідею укрупнення, об'єднання декількох регіонів «під крилом» великого й більш розвинутого, із сильним центром. Ці плани народжуються під гаслом створення «самодостатніх регіонів». В інших країнах про це мало піклуються, розуміючи, що регіони – відкриті економічні системи, що вільно обмінюються своєю продукцією. Українські органи влади не враховують, що об'єднання знищує одну з деяких існуючих і дуже важливих ідентичностей українців – регіональну, що є основою для формування регіонального соціуму.

Укрупнення негативно вплине на розвиток і модернізацію великих міст. Здавалося б, адміністративне об'єднання полегшує стягування населення у великий регіональний центр, він стає більш конкурентоспроможним. Але при цьому деградує колишні регіональні центри, що втратили цей статус після об'єднання. З них вимиваються всі ресурси – людські і фінансові, так працює центр-периферійний механізм просторового розвитку. Але ж імпульс модернізації повинен переміщатися з великих центрів долілиць, за ієрархічною системою міст. І чим менше буде регіональних центрів, тим повільніше модернізація стане поширюватися в просторі.

Ще один шлях модернізації – «ближня» дифузія інновацій з великого центру в передмістя – полегшується при формуванні агломерацій. Органи влади й тут намагалися використовувати адміністративні заходи, сподіваючись з їх допомогою створити агломерації на базі великих міст і прилеглих міст меншого розміру. Світовий досвід показує, що це завдання не варто вирішувати шляхом адміністративного об'єднання великих міст із прилягаючими територіями, і взагалі об'єднаних ідей малопродуктивні. Агломерації існують, не будучи адміністративними одиницями, вони формуються природним шляхом, забезпечуючи зниження витрат бізнесу й кращі умови для задоволення попиту споживачів, територію поєднують маятникові трудові міграції й тісні економічні взаємозв'язки.

Об'єктивні тенденції просторового розвитку будуть і далі стягати населення у великі міста та їх передмістя. При створенні сприятливих інституціональних умов для бізнесу, він сам економічно зв'яже простір, адже агломераційний ефект знижує економічні витрати. Держава може допомогти формуванню агломерацій, вкладаючи ресурси в інфраструктурні проекти, стимулюючи інтеграцію економіки й ринків праці прилеглих міст. Для цього не потрібно поєднувати муніципалітети в якусь адміністративну «агломерацію», потрібно лише знизити бар'єри, що заважають економічній інтеграції. На жаль, в Україні сама держава створює такі бар'єри, жорстко пропонуючи муніципалітетам обмежене коло повноважень і тим самим обмежуючи свободу розвитку. У результаті демографічні бар'єри розвитку агломерацій (депопуляція) доповнюються інституціональними.

Для прискорення процесів формування агломерацій, що можуть стати найбільш важливими зонами соціальної модернізації й концентрації людського капіталу в Україні необхідно:

- зниження адміністративних і інституціональних бар'єрів, як у сформованих агломераціях (наприклад, між Києвом і Київською областю), так і в тих, що формуються;
- стимулювання горизонтальних зв'язків для прийняття погоджених рішень з розвитку території;

механізми погоджень продуктивно працюють у Великому Парижу або Лондоні, але чомусь нереалізовані в українських агломераціях;

- масштабні інвестиції держави в транспортну й міську інфраструктуру, без цього простір не «зшивається»;
- інвестиції в якісну освіту для модернізації міського соціуму й соціального середовища;
- регулювання процесу розвитку агломерацій методами міського планування, виділення зон з різним статусом (селітебні, виробничі, рекреаційні) і резервних територій для розвитку;
- формування іміджевої політики, що у розвинених країнах підсилює конкурентні переваги агломерацій.

Різноманітний міжнародний досвід [3] показує, що для України існують можливості й механізми пом'якшення просторових соціальних розходжень, на відміну від економічних. Останні неминуче будуть зростати, питання тільки в темпах цього росту. Для перелому тренда й деякого зниження соціальної нерівності регіонів потрібні дві умови – досить високий рівень економічного розвитку й ефективна перерозподільна соціальна політика держави, у тому числі спрямована на ріст людського капіталу. Ще раз підкреслимо, що саме сильна соціальна, а не регіональна політика забезпечує більш значимий ефект пом'якшення просторової соціальної нерівності.

Оцінимо спочатку економічні умови. Душовий ВВП України зростає. У Доповіді Світового банку показано, що зміна тренда в розвинених країнах Європи почала, хоча й слабо, проявлятися при душовому ВВП більш 10 тис. дол. по пакету купівельної спроможності (ПКС). Однак, середньоукраїнський душовий ВВП означає «середню температуру по лікарні» – середнє між Києвом, експортними регіонами й домінуючою масою менш розвинених інших. В 2012 р. у половині регіонів України ВВП був нижче гіпотетичного «стартового» порогу в 10 тис. дол. ПКС.

Граничний рівень ВВП, необхідний для перелому тренда, вище й через сильні бар'єри розвитку. Найочевидніший і об'єктивний – бар'єр простору (низької щільності населення, слаборозвинутої інфраструктури і явно недостатньої мережі міст-центрів), що підвищує вартість соціальних видатків держави. Не менш важливим бар'єром є сильна поляризація населення по доходу, що сповільнює модернізацію способу життя й знижує доступність соціальних послуг для значної частини українців. У просторовій проекції це проявляється в сильних регіональних розходженнях якості населення, у «віялі» змін способу життя в регіонах і поселеннях у діапазоні від прискореної модернізації до деградації. Ситуація підсилюється новою економічною кризою.

Друга умова – масштабна й ефективна соціальна політика. Ріст розмірів перерозподілу в Україні очевидний (частка видатків на соціальну політику у видатках консолідованих бюджетів регіонів виросла за 2000–2012 рр. з 7 до 18 %). Для досягнення ефективності не вдається перебороти кілька сильних бар'єрів. Зберігається інституціональний бар'єр надзатратних механізмів – неадресного характеру соціальних трансфертів і в цілому неефективної витрати бюджетних коштів переважно на утримання соціальної інфраструктури. Другим бар'єром на шляху пом'якшення просторових соціальних розходжень залишаються некомплексність і невиразні цілі соціальної політики, спроби вирішувати з її допомогою кон'юнктурно-політичні завдання, що характерно й для державних, і для регіональних органів влади. Поки бар'єри цілей та інструментів не будуть переборені, до більш жорстких об'єктивних бар'єрів простору безглуздо навіть підступатися. Але пом'якшувати соціальні регіональні розходження раніше або пізніше доведеться, без цього українська модернізація буде нестійкою.

Перспективи соціально-економічного розвитку українського простору можна описати у вигляді сценарних прогнозів. При розробці прогнозів, у першу чергу, варто враховувати вплив базових факторів і бар'єрів просторового розвитку. Вони мають довгостроковий характер, тому розвиток простору інерційний. Швидких змін, у тому числі помітного ослаблення бар'єрної функції факторів «другої природи» і тим більше скорочення масштабів периферійності, у найближче десятиліття не відбудеться.

Другою основою для прогнозу є сформовані нерівності й тренди, які також стійкі. І тільки третім компонентом може бути прогноз політики влади, причому зовсім не обов'язково регіональної. В Україні дотепер не сформувалися пріоритети регіональної політики, погано працюють її інструменти, тому основний вплив на розвиток регіонів роблять заходи не регіональної, а економічної й соціальної політики.

Прогноз на якісному рівні являє собою стандартний набір сценаріїв – оптимістичний, інерційний і песимістичний, щоб потім накладати на кожен тренд просторову специфіку України з різними комбінаціями факторів і бар'єрів розвитку. Але при будь-якій комбінації основним трендом розвитку буде стиск населеного й економічного простору.

З найбільшою ймовірністю в Україні реалізується інерційний сценарій розвитку, що продовжує вже сформовані тренди просторового розвитку. Його макроекономічний фон – загасаючий відбудовний ріст після кризового спаду 2008–2009 рр. і відносно невисокі темпи росту економіки країни в новому десятилітті через стабілізацію цін на сировинні ресурси й більш повільний ріст глобального попиту на ресурси. На такому фоні просторовий розвиток швидше за все буде мати цілком передбачувані тренди,

незалежно від проведеної владою регіональної політики.

Збережеться гіпертрофова роль Києва й концентрація в ньому фінансових і людських ресурсів. Київська агломерація буде швидко розвиватися й розширюватися, охоплюючи прилягаючі райони сусідніх муніципалітетів. Однак штучні інноваційні проекти не змінять економічного профілю прилягаючих до столиці територій, у них будуть і далі розвиватися сервіс, логістика, рекреація й промисловість, орієнтована на величезний столичний ринок. Розвиток Харкова буде сильно залежати від державного підживлення фінансовими ресурсами й інституціональними заходами, але цих заходів недостатньо для стійкого росту, місту заважають загальні для країни інституціональні бар'єри. Проте Харків стає все більш постіндустріальним містом за структурою економіки, тому спроби знову перетворити його в індустріальний центр неминуче зіткнуться з проблемою недостачі кваліфікованої й відносно недорогої робочої сили й необхідністю її завезення з інших регіонів України або країн СНД, спеціальної підготовки.

Гірший сценарій – стагнація й соціально-економічна деградація – не тільки підсилює описані вище тенденції деградації периферії, але й різко скорочує число перспективних зон росту через погіршення інституціональних умов і зниження інвестицій. Це можливо за деградації політичного режиму. Коротко можна сформулювати найнебезпечніші тренди просторового розвитку на перспективу.

Швидке погіршення якості життя в Київській столичній агломерації через інфраструктурні й екологічні проблеми при рості чисельності населення, що зберігається. Деградація соціального середовища може стимулювати еміграцію найбільш конкурентоспроможного населення (молоді, осіб з високим рівнем освіти й більш високими доходами).

У найближче десятиліття не слід очікувати прискореного стиску населеного простору в периферійних територіях, перспектива їх збезлюднення більш довгострокова – до 2030–2050 рр. На середньострокову перспективу більш ймовірна адаптаційна стратегія населення периферійних територій різного виду, що вже сформувалася й буде підсилюватися. Це скорочення легальної зайнятості, що забезпечує трудові гарантії й захист, і ріст самозайнятості населення з використанням традиційних джерел доходу – земельних ресурсів, лісових ресурсів, водних ресурсів тощо. Архаїчне зрушення в структурі зайнятості не тільки сприяє деградації людського капіталу, але й приводить до росту неефективних бюджетних видатків на підтримку соціальної інфраструктури в економічно напівмертвих територіях і на соціальний захист їх населення (допомоги з безробіття, соціальні виплати тощо).

Ріст напруженості соціальних протиріч та клановості в глибинці регіонів буде стимулювати міграційний відтік освічених і більш модернізованих міських жителів в інші регіони. Втрата «агентів модернізації» буде відтворювати й підсилювати традиціоналізм і конфлікти. Одночасно у великі міста підсилиться потік низькокваліфікованої робочої сили, що виштовхується з периферії конфліктами й відсутністю роботи.

Різне уповільнення економічного розвитку великих міст-регіональних центрів через дефіцит інвестицій та погіршення інституціональних умов приведе до ще більшої концентрації якісного людського капіталу у великих містах. Ще важливіше, що це обмежить можливості транслювати в регіони імпульси всіх форм і видів модернізації – споживчої, поведінкової, ціннісної. В Україні великі міста є найважливішими «транслюторами» інновацій, забезпечуючи їх просування долілиць за ієрархічною системою міст свого регіону й у пригороді.

Цього переліку проблем цілком достатньо, щоб прогнозувати істотне зниження людського капіталу в Україні, без чого країна не зможе нормально розвиватися.

Оптимістичний сценарій стійкого інвестиційного росту можливий тільки при значному поліпшенні інститутів (захисту прав власності, зниження корупції тощо) і росту відкритості економіки країни. Навіть погана інфраструктура – менш жорсткий бар'єр, тому що вона може розвиватися в міру економічного росту.

В оптимістичному сценарії також присутня просторова поляризація розвитку. Економічний ріст не буває територіально рівномірним, для інвесторів найбільш привабливі регіони з конкурентними перевагами, що дозволяє прискорити й збільшити віддачу від інвестицій. Навряд чи протягом одного десятиліття просторова конфігурація цих конкурентних переваг (факторів розвитку) істотно зміниться, в Україні вони особливо інерційні. Отже, точками росту будуть в основному ті ж території, що й в інерційному сценарії. Однак при зниженні інституціональних бар'єрів швидкість і якість їх розвитку підвищаться. До того ж, виросте й число динамічно розвинених територій, за рахунок позитивної зміни балансу факторів і бар'єрів розвитку.

У цілому регіональна нерівність, особливо в початковій фазі інвестиційного росту, буде підсилюватися, тому що регіони з низькими конкурентними перевагами будуть відставати. Але масштаби росту нерівності будуть не такими сильними, як в 1990-ті й на початку 2000-х рр. Крім того, інвестиції в «сильних» забезпечують прискорений розвиток всієї країни й ріст її фінансових ресурсів. Проблеми відстаючих регіонів можуть вирішуватися не тільки за допомогою регіональної стимулюючої політики (вона далеко не завжди успішна навіть у розвинених країнах), а, в першу чергу, за допомогою

перерозподільної соціальної політики й політики, націленої на ріст людського капіталу. Для такої політики є головне правило – допомагати потрібно людям, а не регіонам.

Модернізація країни має й просторову проєкцію, хоча простір частіше розглядають як бар'єр модернізації. Крім бар'єрних функцій простору, є й інший бар'єр – надмірна централізація влади й фінансових ресурсів на державному рівні, витрати й дефекти такої системи управління занадто великі. Рoste розуміння необхідності більш гнучкого механізму узгодження інтересів центру й регіонів. Це повинен бути більш ефективний порівняно з «вертикаллю» інститут, хоча в Україні він буде формуватися із чималими ризиками через сильну асиметрію соціально-економічного розвитку регіонів.

Модернізації самого простору приділяється не так багато уваги в суспільній і експертній дискусії. З 1990-х рр. і донині більш широко представлена інша точка зору – потрібно модернізувати українські інститути, а простір «виправиться» сам, під впливом інститутів, хоча багато разів в українській історії реформи натрапляли на бар'єри простору й видихалися.

Органи влади не проявляють особливої уваги до експертної дискусії та, як і раніше, пропонують механізми, яким приписуються чудодійні здатності вирішити всі проблеми разом. Наприклад, паперові стратегії розвитку й «розміщення продуктивних сил», укрупнення регіонів, штучне адміністративне виділення й підтримка «локомотивів росту» тощо. Мабуть, в Україні ще не швидко сформується консенсус всіх зацікавлених сторін, заснований на розумінні законів просторового розвитку, можливостей і пріоритетів політики держави, на узгодженні інтересів центру й регіонів.

Перший крок на цьому шляху – визначити найважливіші вектори модернізації, що знижують бар'єри українського простору. Якщо сформується загальне розуміння значимості цих векторів, буде легше вибирати й впроваджувати оптимальні інструменти регіональної політики. Аналіз світового досвіду й просторового розвитку України, у тому числі, в кризові періоди, дозволяє запропонувати три найважливіших вектори модернізації простору.

1. Прискорення дифузії інновацій (технологічних, споживчих, інформаційних тощо). Процеси дифузії інновацій у просторі України, як і в усьому світі, ідуть трьома шляхами – за ієрархічною системою міст (від найбільших до менш великих) і в межах агломерацій – від їх міст-центрів до передмість, а також від прикордонних регіонів з інтенсивними глобальними контактами вглиб країни, хоча цей шлях в Україні менш розвинений. Для прискорення дифузії інновацій необхідно знижувати інституціональні й інфраструктурні бар'єри. Інвестиції в сучасну транспортну інфраструктуру «зшивають» простір: центр агломерації і його передмість, великі міста між собою й з менш великими, а також з портовими містами – «воротами» у глобальний ринок. Із цього виходить висновок: для прискорення модернізації пріоритетні інфраструктурні інвестиції держави в ті території, де концентруються великі міста й населення. Тим самим швидше знижується економічна відстань для бізнесу й більшості жителів країни.

Інституціональні механізми також добре відомі: міське планування й горизонтальна координація розвитку територій у складі агломерації (вона краще враховує інтереси територій порівняно з адміністративним об'єднанням); зниження корупційних бар'єрів для бізнесу при виділенні землі й видачі дозволів на будівництво в містах, фінансова самостійність міст, що дозволяє більш активно вкладати кошти в розвиток інфраструктури; реально обране й підвітне населенню місцеве самоврядування для більш ефективного використання бюджетних коштів тощо. В усьому світі ці «рецепти» працюють.

2. Стимулювання конкуренції регіонів і міст за інвестиції й людський капітал. Без конкуренції не може розвиватися й модернізуватися не тільки ринок, але й простір. Конкуренція регіонів за інвестиції поліпшує підприємницький клімат і модернізує інститути, хоча є два обмеження. По-перше, інвестиції в сировинні проєкти нечутливі до якості регіональних інститутів: для великих ресурсодобувних компаній пріоритетні інші фактори, а регіональні інституціональні ризики мінімальні, тому що проблеми вирішуються на державному рівні. По-друге, конкуренція за інвестиції держави сприяє поліпшенню регіональних інститутів тільки в тому випадку, якщо держава виділяє ці кошти за прозорими критеріями.

Регіони усе більш активно конкурують за інвестиції. У цій конкуренції є переможці, що грали за правилами й модернізували інституціональне середовище для залучення інвесторів, що дозволило максимально використовувати базові конкурентні переваги, насамперед – вигоди місця розташування. Однак у більшості випадків інвестиції йдуть туди, де є природні ресурси, будуються магістралі або реалізуються політичні проєкти державної влади, модернізаційний ефект яких досить сумнівний. Високототаційні регіони не відчувають необхідності в конкуренції й поліпшенні інститутів, тому що трансферти з державного бюджету надходять безперервно. Без трансформації міжбюджетних відносин утриманство в Україні невикорінно.

Модернізація неминуче буде супроводжуватися посиленням регіональних розходжень, але регіони-«переможці», по-перше, здатні транслювати кращі практики й, по-друге, отримують можливість розвиватися швидше з опорою на власні зростаючі податкові доходи. Відставання регіонів, які «прогнали», частково компенсується трансфертами на соціальні цілі, а також адресною соціальною політикою, спрямованою на допомогу людям, а не регіонам. Важливий механізм – контроль «знизу» і

зміна влади регіонів за допомогою виборів, його прийдеться відновлювати. При всіх витратах виборів губернаторів діючий механізм призначення ще менш ефективний з погляду якості управління, підтвердженням служить бюджетна політика багатьох регіонів у кризовий період.

Конкуренція за людські ресурси поки мінімальна, але неминуче буде зростати в міру посилення депопуляції. За людські ресурси конкурують не стільки регіони, скільки міста, особливо великі [4]. Однак і тут є пастка – переваги столичної агломерації настільки великі, що вона стягає більшу частину трудової міграції. Крім того, великі міста є муніципалітетами й жорстко обмежені в повноваженнях і фінансових ресурсах. Навіть міста-мільйонники й близькі до них за чисельністю жителів дуже слабо притягають населення через межі своїх регіонів, не маючи необхідних ресурсів для розвитку інфраструктури й міського середовища; у великих містах створюється мало якісних робочих місць.

Основний бар'єр для росту конкуренції за інвестиції й людський капітал – надцентралізація системи управління й міжбюджетних відносин, що створює мінімум стимулів для розвитку регіонів і міст. У середині регіону також існує бар'єр централізації повноважень і доходних джерел на рівні регіональної влади й бюджету, при цьому найбільш страждають муніципалітети великих міст, де податкові надходження вище.

Для росту конкуренції, що стимулює просторову модернізацію, необхідна децентралізація управління, зміна пропорцій розподілу податкових надходжень на користь регіонів, а у середині них – на користь міст. На муніципальному рівні виділяються міста із провідними промисловими підприємствами великих ресурсодобувних і металургійних компаній, податки яких становлять основу не тільки муніципального бюджету, але й бюджету деяких регіонів України; однак для таких міст використовуються негативні бюджетні трансферти.

3. Ріст мобільності населення. На відміну від попередніх векторів, цей вектор сприймається як один із найважливіших не тільки експертним співтовариством, але й владою. Хоча навряд чи він виглядає таким для населення: більшість українців вважають за необхідне створення нових робочих місць там, де вони проживають, незалежно від конкурентоспроможності території проживання. При цьому в реальній практиці більшість родин підтримують міграцію своїх дорослих дітей у великі міста на навчання й пошук більш високооплачуваної роботи. Ще одна форма міграції з відносно низькими витратами для родини – трудові маятникові міграції одного з дорослих членів з більш тривалим часовим циклом (тижневим у великі міста, сезонним на будівництво, вахтова зайнятість тощо), що дозволяє збільшити радіус переміщень. Такі форми міграції частково знижують напруженість на ринках праці слабозрозумітих і депресивних територій і, у силу дещо меншої затратності для домогосподарств, залишаються домінуючими як мінімум на середньострокову перспективу. У депресивних мономістах саме міграція молоді й трудові міграції окремих членів родини «на заробітки» швидше пом'якшують напруженість на ринку праці. Вони, в першу чергу, повинні підтримуватися заходами державної політики як найбільш ефективні в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Для того щоб мігрували домогосподарства, умови поки не створені, і вони навряд чи сформулюються в найближчі роки. Необхідні більш високий рівень доходів населення, ліквідація інституту реєстрації, розвинені ринки житла з низькими бар'єрами, широка й гнучка система житлового кредитування, у тому числі іпотеки. Для України надто важливо враховувати ще один бар'єр – дуже низькі темпи створення нових, більш якісних робітничих місць навіть у великих містах (за винятком столичної агломерації до початку кризи) [5]. Виходить, що їхати людям нема чого. Розраховувати на швидку зміну ситуації навряд чи можливо, тому поки краще робити ставку на ті форми трудової міграції, які виявилися найбільш життєздатними, одночасно знижуючи інституціональні бар'єри для всіх форм трудових міграцій і переселення домогосподарств із депресивних територій.

Всі три вектори просторової модернізації – просторова дифузія інновацій, конкуренція регіонів і міст, мобільність населення – працюють і без підтримки влади, але зі «скрипом» і дуже повільно. В Україні потрібно зробити дуже багато чого, щоб вони запрацювали на повну силу.

Список використаної літератури:

1. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування : у 2-х т. / Б.М. Данилишин, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук та ін. – К. : Наукова думка, 2008. – 389 с.
2. Дудкіна К.А. Кластери як форма ринкової централізації в умовах сучасних світогосподарських відносин : автореф. дис. ... канд. екон. наук. : 08.05.01. / К.А. Дудкіна. – Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2004. – 14 с.
3. Бараник З.П. Методичні підходи до оцінювання функціонування регіонів країни за станом соціально-економічного розвитку / З.П. Бараник // Економіка та держава. – 2006. – № 5. – С. 56–59.
4. Лісогор Л.С. Чинники формування конкурентного середовища на ринку праці / Л.С. Лісогор // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2 (10). – С. 104–115.

5. *Петрова І.Л.* Реструктуризація функцій управління людськими ресурсами в контексті стратегічної перспективи // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 126–136.
6. *Язлюк Б.* Стратегія інноваційної безпеки як подолання асиметрії конкурентоспроможності підприємств у міжрегіональному розвитку / *Б.Язлюк* // Наука молода : зб. наук. пр. молодих вчених. – Тернопіль : Економічна думка, 2012. – Вип. 18. – С. 178–184.
7. *Язлюк Б.* Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної ефективності інноваційного розвитку підприємства та її безпеки / *Б.Язлюк* : наук. зб. Львівського нац. універ-ту ім. І.Франка // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 27. – С. 291–297.
8. *Язлюк Б.* Основні управлінські технології при формуванні та реалізації інвестиційно-інноваційного бізнес-портфеля в умовах невизначеності майбутньої економічної ситуації / *Б.Язлюк* // Фінансова система України / Серія: економіка : зб. наук. пр. Острозької Академії. – 2012. – Вип. 19. – С. 459–465.

ЯЗЛЮК Борис Олегович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри ІМ, заступник завідувача магістратури факультету державного управління Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси:

- проблематика модернізації економіки у міжрегіональному розвитку;
- інвестиційне проектування та його інноваційна спрямованість;
- підвищення професійної компетентності персоналу.

Тел.: (моб.) (067)352–24–33.

E-mail: bor_1978@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2013